

## РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

УДК 001.8:334.012.64:711.3

### МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ТА СУТНОСТІ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ©

*А.Г. МАЗУР ,  
доктор економічних наук, професор,  
завідувач кафедри аграрного  
менеджменту,*

*Т.В. КОЛЕСНИК ,  
кандидат економічних наук, доцент  
кафедри адміністративного  
менеджменту та альтернативних  
джерел енергії,  
Вінницький національний  
аграрний університет  
(м. Вінниця)*

*Дана публікація присвячена актуальним питанням формування наукової методології дослідження діяльності малих форм господарювання в сільській місцевості та їх управління з боку місцевих органів влади. Актуальність цього завдання пояснюється тим, що особисті селянські господарства в складі домогосподарств, які випускають продовольчу продукцію, існують відокремлено від облікової звітності і податкової системи, вони фактично відносяться до тіньової економіки. За цих умов обґрунтування підходів до оцінки змісту і доцільності функціонування подібних малих утворень в АПК натикається на ряд організаційно-економічних проблем, вирішення яких доцільно здійснювати на засадах опрацювання економічної теорії. Це означає, що формування наукової методології повинно враховувати зміст дії об'єктивних економічних законів, їх проявів у вигляді стійких закономірностей наукових принципів, методів, факторів, чинників впливу, що характеризують особливості малих форм господарювання в сільській економіці. Сумарна результативність зазначених економічних категорій дозволяє визначити інструментарій дослідження економічних явищ, до яких ми відносимо малі форми господарювання на селі.*

**Ключові слова:** малі форми господарювання, домогосподарства населення, передумови, закони, закономірності, наукові принципи, методи, фактори, чинники впливу, методологія дослідження.

**Рис. 5. Літ.15.**

**Постановка проблеми.** У науковій літературі, що присвячена напрямкам трансформації аграрної економіки на перспективу, склалися діаметрально протилежні підходи до існування малих форм господарювання в аграрному виробництві. Ряд відомих вітчизняних вчених скептично ставиться до існування в майбутньому господарств населення, аргументуючи це тим, що в розвиненій і соціально орієнтованій ринковій економіці ведення сільськогосподарського виробництва повинно здійснюватися великотоварними товаровиробниками на основі використання сучасних індустріальних технологій вирощування і переробки

© А.Г. МАЗУР, Т.В. КОЛЕСНИК, 2017

сільськогосподарської продукції. Правда, існує і інша думка, в основному вчених-аграрників, сутність якої полягає в твердженні, що особисті селянські господарства в складі домогосподарств населення спроможні ще довго зберігати своє значення в продовольчому забезпеченні потреб країни за умови створення державою сприятливих економічних умов для їх розвитку. Такі неоднозначні судження потребують системного аналізу доцільності здійснення господарської практики малими формами господарювання з використанням наявного арсеналу економічної теорії та вітчизняної аграрної науки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Слід підкреслити, що зазначеній проблематиці вже присвятили свої наукові публікації відомі українські вчені, такі, наприклад, як: О. Бородіна [4], Ю. Губені [5], В. Дієсперов [6], Г. Калетнік [7], А. Мазур [8], М. Малік [9], О. Онищенко [10], О. Павлов [11], П. Саблук [12], В. Юрчишин [13] та багато інших. Незважаючи на проведені дослідження, ця тематика залишається недостатньо вивченою та розкритою, а тому потребує подальших наукових пошуків.

**Обґрунтування цілей статті.** Метою даної публікації є обґрунтування наукових підходів до формування цілісної методології дослідження малих форм господарювання на селі, що створює практичний інструментарій управління цими процесами на регіональному рівні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вихідними положеннями для дослідження цього питання є визначення і обґрунтування передумов існування домогосподарств населення в системі вже існуючих форм господарювання в АПК. Об'єктивний підхід дозволяє виокремити низку важливих обставин (рис. 1).



Рис. 1. Об'єктивні передумови розвитку малих форм господарювання на селі

\*Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення результатів дослідження

По-перше, збереження природних локаторів в сільській місцевості не забезпечує жодна форма крупнотоварного виробництва, оскільки згідно з існуючою технологією, великим товаровиробникам потрібні великі масиви земельних угідь для використання сучасної техніки. Більше того, інтегровані структури АПК при масштабних виробництвах взагалі не звертають увагу на збереження раніше сформованих екосистем, можливі наслідки їх порушення та збереження довкілля як необхідної умови забезпечення проживання людей на визначеній території. Малі форми господарювання, в даному випадку домогосподарства населення, оперують невеликими наділами землі, часто обробляють їх ручними знаряддями праці і здебільшого не претендують на масштабну механізацію обробітку ґрунту. Це пояснюється й тим, що вони вирощують великий асортимент продовольчої продукції у невеликих обсягах, достатніх для забезпечення сімейних потреб.

По-друге, існує ряд специфічних особливостей технології виробництва певної продукції рослинництва і тваринництва (вирощування свиней, кролів, бджільництво, квітникарство, овочі, плоди, ягоди), яка взагалі передбачає застосування значних затрат ручної праці і не передбачає впровадження механізованих процесів. До цього, знову ж, слід додати ту обставину, що ці види виробництва в господарствах населення є невеликими за обсягами і здебільшого входять в практику господарювання селян попередніх поколінь.

По-третє, в господарствах населення присутнє поєднання власника і менеджера в одній особі з одного боку, і власника засобів виробництва і створеного продукту - з іншого. Ця особливість дозволяє найбільш повно, сумлінно і творчо ставитися до хліборобської праці на відміну від найманих працівників у сфері АПК. На практиці, як правило, селянин реалізує свою виробничо-господарську діяльність в засобах, методах, строках проведення робіт, виходячи із зміни обставин, та дбає про збереження родючості землі. Така риса у найманого працівника відсутня, оскільки в своїй роботі він керується здебільшого вказівками керівництва.

По-четверте, як відзначають спеціалісти [14,15], селянин-землероб взагалі суттєво відрізняється від найманого працівника природою ставлення до хліборобської праці, тобто, якщо найманому працівникові можна приписати безвідповідальне ставлення до праці, невисоку до неї мотивацію, а також намагання заробити нечесним шляхом чи приписками, то селянин працює в будь-яку погоду, а також у вихідні дні, тоді, коли він вважає це за потрібне. Можливо з цієї причини у вітчизняній практиці і за кордоном малі господарські форми в сільському господарстві дуже рідко і досить мало залучають робочу силу зі сторони.

По-п'яте, чинне законодавство України взагалі обмежує домогосподарства населення порогом землеволодіння у 2 га, орієнтуючи їх на вже визначену структуру виробництва в рамках сільського укладу життя. Це передбачає також дотримання вже традиційно сформованих елементів життєдіяльності домашнього господарства, таких, як дім, садок, зелені межі, допоміжні будівлі для утримання худоби, птиці. Вказана особливість вимагає від селянина відповідної культури землекористування, збереження природного середовища від забруднення тощо, оскільки в цих умовах проживає він сам і його сім'я. На відміну від цього крупні товаровиробники часто нехтують дотриманням екологічних норм в гонитві за прибутками і небажанням вкладати кошти як у природоохоронні заходи, так і у відновлення якості земельних ресурсів.

По-шосте, наявність приватної садиби, землі, господарства взагалі визначають необхідність селянина проживати в сільській місцевості. Дана обставина визначає зміст його життя на даній території, а наявність засобів існування фактично унеможлиблює міграційні процеси за виключенням молоді, що є загальносвітовим процесом урбанізації. Утримання сільських мешканців у місцях їх народження і проживання слід відносити до національних інтересів у сфері безпеки, оскільки не можна допустити обезлюднення сільських територій і деградації сільської культури, звичаїв, традицій, які визначають самоідентичність українського народу.

По-сьоме, ведення селянсько-фермерського господарства є основним мотивом і засобом працевлаштування в сільській місцевості, оскільки низько кваліфікована і фактично відпрацьована робоча сила технологічно орієнтованим та великотоварним виробникам здебільшого не потрібна. З іншого боку, не існує іншого способу забезпечити зайнятість сільського населення за існуючих темпів росту аграрного бізнесу, заснованого на новітніх технологіях ведення аграрного виробництва, а існуюча самозайнятість сільських мешканців на практиці суттєво знижує навантаження на державні структури зайнятості і суттєво зменшує витрати на безробіття на селі [6, с.57].

Визначені передумови (рис. 1) не перелічують усього спектру особливостей і ролі домогосподарств населення в сільській місцевості. Реальні перспективи їх доцільності тримаються на захисті продуктів харчування від зростаючого впливу генетично-модифікованих організмів, можливості вирощування продовольства на основі невикористання отрутохімікатів у тій чи іншій формі, що, в свою чергу, породжує бажання самозабезпечитись продуктами харчування за рахунок власного виробництва.

Об'єктивні передумови існування малих форм господарювання на селі ґрунтуються на теорії поліформічності економічних систем, тобто багатоформності селянської діяльності, яка виявляється в адаптивності до швидкозмінних економічних умов, дотримання історизму в сільському розвитку (наслідування форм господарювання) та творчих здібностях (підходах) до використання вже сформованих методів господарювання. [5,с.63].

Методологія дослідження малих форм господарювання передбачає врахування дії економічних законів розвитку, які впливають на характер функціонування будь-якої економічної категорії, включаючи і домогосподарства населення.

Детальний аналіз сукупності впливу економічних законів на об'єкти дослідження дозволяє виокремити найголовніші з них, а саме: закон сталого розвитку економічних систем, закон ефективності суспільного виробництва, закон попиту і пропозиції, закон адекватності виробничих відносин характеру і рівню продуктивних сил, закон спеціалізації виробництва. Зокрема, закон сталого розвитку економічних систем вимагає створення та підтримки таких умов господарської практики, які б забезпечили ефективне використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій, соціальне і економічне спрямування виробничо-господарської діяльності в них; закон спеціалізації виробництва в сільських територіях спрямовує діяльність малих форм господарювання до раціоналізації їх організаційних форм та напрямків господарської практики.

Іншими словами, в сільській місцевості доцільним є виробництво того асортименту продовольчої продукції, яка є необхідною і вигідною для даного працівника і його сім'ї. Дію закону ефективності суспільного виробництва слід розуміти, як досягнення вигоди (прибутку) від господарської діяльності, в іншому випадку вона втрачає свій сенс, закон співвідношення попиту та пропозиції орієнтує домогосподарства населення на виробництво такої товарної продукції, яка може мати споживчий попит на продовольчих ринках [15, с.117].

Дія зазначених законів при проектуванні їхнього впливу на діяльність домогосподарств населення виявляє себе через стійкі закономірності, які теж є об'єктивними, оскільки через них реалізуються вимоги тих самих економічних законів. У відповідності до визначених законів закономірностями, що характеризують процеси відтворення форм господарювання на селі, можуть бути: просторова організація сільських територій; доцільність існування малих форм господарювання; державне регулювання сільського розвитку та інші.

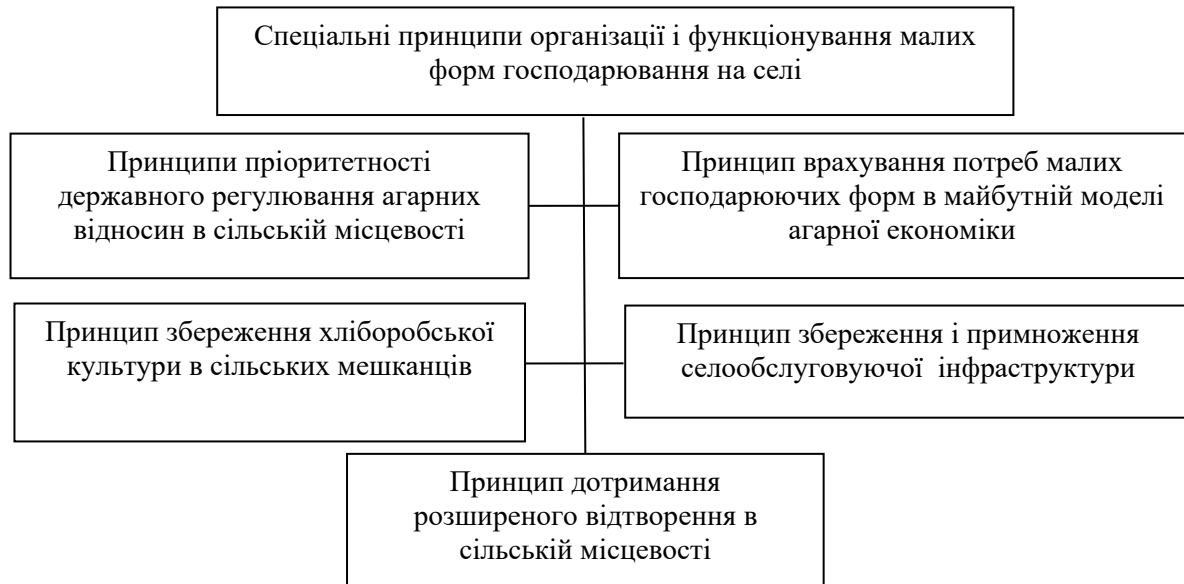
Зазначені вимоги економічних законів та їх проявів у вигляді стійких закономірностей реалізуються в дослідження через отримання наукових принципів, тобто певних правил і наукових положень, а також дотримання вимог до господарської практики. Вітчизняна наука напрацювала цілу низку загальних принципів та керівних ідей щодо дотримання правил функціонування національної економіки взагалі і аграрної зокрема.

Крім того, у відношенні до об'єкту дослідження можна виділити принципи, що визначають його специфічність і відрізняють від інших, тобто вони визначають напрямки діяльності і їх обмеження тільки для домогосподарств населення і ні для кого іншого, тому в своїй діяльності домогосподарствам населення слід керуватися як загальними, так і спеціальними принципами [13, с.8].

У першому випадку особливе значення має дотримання комплексності економічного розвитку, в рамках якої здійснюється збалансування пропорцій виробництва з іншими суб'єктами аграрної системи та потребами аграрного ринку, досягнення відповідності об'єктів виробництва продовольства в сільських територіях з наявним природно-ресурсним потенціалом [4, с.116].

Комплексність вимагає суворого дотримання природокористування, відновлення родючості земельних ресурсів та забезпечення потреб переробки сільськогосподарської продукції у відповідності до потужностей. Принцип цілісності означає, що будь-яка господарська система (в даному випадку домогосподарства населення), є стійкою до розпаду і має багатофункціональні зв'язки з оточуючим середовищем, її існування взаємообумовлене за функціонально-компонентною і структурно-галузевою ознакою. У технологічному плані аграрно-орієнтована мала форма господарювання спочатку формується, потім розпочинає функціонувати (у формі самоуправління і саморозвитку), набуває ознак стабільності і поступово переходить у стійку цілісність. Принцип історизму адресує нас до витоків еволюції селянства як складової частини багатоукладної аграрної економіки і до його трансформації у сучасну економічну реальність. Принцип ефективності передбачає вибір такого варіанту ведення селянських господарств, який найбільше відповідає цілям і можливостям їх функціонування за існуючих обмежень розвитку. Принцип адаптивності спонукає адаптуватися малі форми господарювання на селі до зміни умов господарювання в рамках трансформації суспільних відносин в країні [4, с.268].

Дані принципи загального порядку характеризують здебільшого вимоги до протікання процесів господарювання домогосподарств населення. Проте існує і група принципів спеціального застосування, які є актуальними для організації господарських форм на селі (рис.2).



**Рис. 2. Фрагментація спеціальних принципів функціонування сільської економіки**

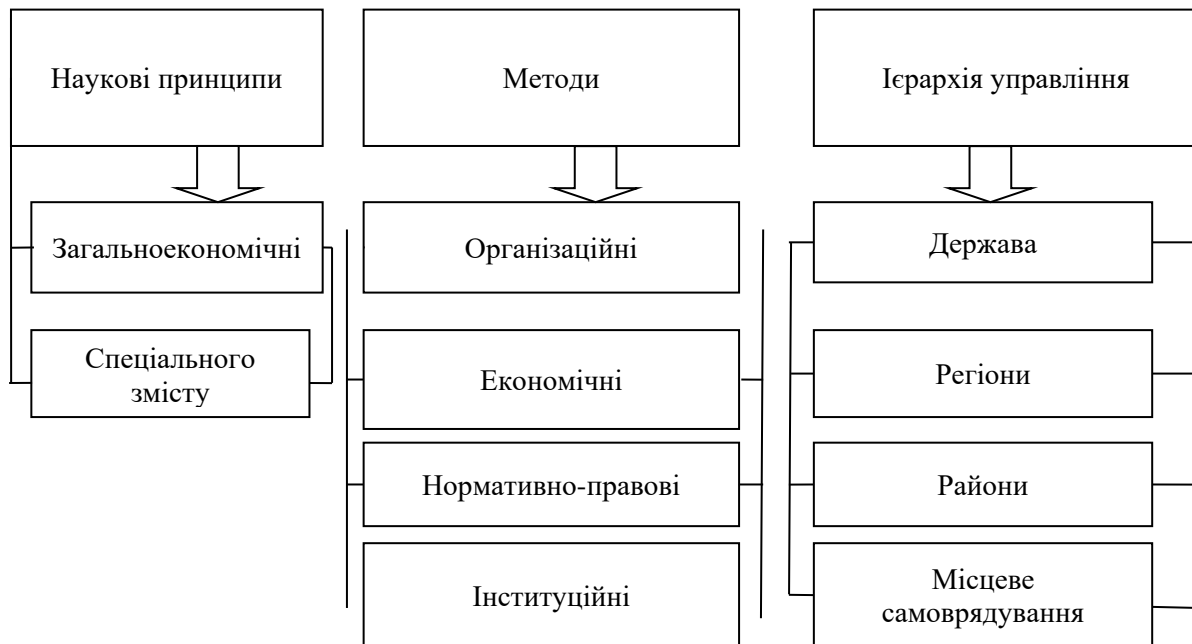
*\*Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення та результатів дослідження*

Їх застосування є доволі нелегким завданням, оскільки існує можливість систематичної плутанини при характеристиці близьких по змісту економічних явищ. В нашому розумінні спеціальними принципами слід вважати такі: принцип пріоритетності державного регулювання аграрних відносин в малих формах господарювання по відношенню до інших; принцип оцінки перспектив малих форм господарювання в моделі розвитку аграрної економіки; принцип збереження хліборобської культури в господарствах населення; принцип розширеного відтворення виробничо-господарської діяльності на селі; принцип збереження і примноження селоутворюючої інфраструктури [9, с.98].

Звичайно, виділення спеціальних принципів у методології дослідження домогосподарств є дещо умовним. За великим рахунком, можна обійтися і принципами загального використання, які притаманні будь-якій економічній системі, проте в даному випадку ми підкреслюємо особливість домогосподарств населення як економічної категорії та її специфічність у забезпеченні сільського розвитку [11, с.135].

Слід зазначити, що самі по собі наукові принципи (загальні чи спеціальні) виступають засобом впливу чи обмеження при характеристиці сутності змісту домогосподарств населення як економічного явища і не можуть самі себе реалізувати, тому цю функцію виконують методи управління розвитком домогосподарств та структурами державного, регіонального, і, власне, місцевого призначення.

Взаємозв'язок принципів і функцій управління в реаліях функціонування домогосподарств населення представлено на рис. 3.



**Рис. 3. Взаємозв'язок принципів і методів в управлінні малими формами господарювання на селі**

Без сумніву даний рисунок потребує детальних роз'яснень стосовно сутності, змісту та методів з огляду на рівень управління.

Справа в тому, що в рамках децентралізації саме державний, регіональний та реальний рівні є відносно автономними, місьцеве самоврядування взагалі є самостійним та специфічним видом [8, с.46].

У цьому контексті одні і ті ж за назвою методи на практиці їх застосування матимуть різний інструментальний зміст. Наприклад, організаційний вплив на державному рівні включає: формування і упорядкування структур управління сільським розвитком з визначенням їх функцій і повноважень; розробку державних програм, стратегій стосовно сільських територій. На рівні регіонів також присутні відповідні органи управління, такі, як: Департамент економічного розвитку чи Департамент агропромислового розвитку з регіональними розгалуженнями, які в силу визначення управлінських функцій сприяють розвитку сільських територій, розвитку сільської інфраструктури і комунального господарства. Сільські і селищні ради взагалі мають за обов'язок та основну сферу діяльності облаштування населених пунктів і територій. Стосовно інших методів прослідковується така ж практика, тобто, кожен рівень управління має свій арсенал засобів впливу на сільський розвиток і господарства населення в ньому [2, с.78].

При дослідженні домогосподарств населення з огляду на їх ефективність і відтворення слід також враховувати сукупність факторів їх розміщення в просторі (рис. 4).

Більш детальний розгляд змісту, наприклад, факторів розміщення, показує, що вони суттєво впливають на розвиток домогосподарств населення. Так споживчий фактор є домінуючим у виборі спеціалізації виробництва і вимагає врахування затрат на сировину, на матеріали при виробництві продукції рослинництва та витрати на корми, які часто стримують бажання сільських мешканців утриматись від розведення великої рогатої худоби.



**Рис. 4. Фактори організації і функціонування домогосподарств населення**

\* Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення результатів дослідження

Суттєвий вплив на розвиток малих форм господарювання на селі має і земельний фактор. Так, наприклад, розмір паїв через брак земельних ресурсів на заході України складає 0,5 – 0,4 га, а на Півдні – 5 га. З іншого боку, слід враховувати і якість землі за вмістом гумусу, яка різниться навіть в межах області. Важливість даного фактора зумовлює якість функціонування господарств населення. Тому, наприклад, через те, що сільські території Херсонської області хронічно страждають від нестачі опадів, виробництво продукції рослинництва тут носить ризикований характер і орієнтоване переважно на вирощування овочів і баштанних культур [3, с.3-18].

Фактор робочої сили можна розглядати дwoяко, з одного боку наявність його дозволяє успішним домогосподарствам здійснювати найм додаткових працівників, а з іншого – якість робочої сили суттєвим чином впливає на собівартість виробленої продукції, тому орієнтує домогосподарства на вибір менш трудомісткої продукції.

Транспортний фактор в дослідженнях сільського розвитку є важливим, оскільки від нього залежить будь-яке виробництво на селі, а саме, затрати на сировину та на виробництво випуску готової продукції.

Слід враховувати й географічне розміщення, як важливий фактор при дослідженні функціонування сільських поселень і господарств в них. Нам відомо, що сільська поселенська мережа Західної України розвивається не за рахунок ефективності господарювання на землі, а заробітків членів сім'ї за кордоном, але інвестування цих коштів в сільську інфраструктуру дозволяє утримувати сільську територію у межах прийнятних показників розвитку.



Роль реальних факторів впливу на існування домогосподарств населення також є важливим. Споживчий фактор виявляється у розвитку тих сіл і поселень, де існує можливість знайти ринки збуту для надлишкової сільськогосподарської продукції, але найбільше розвиваються ті села, які розташовані поблизу великих міст, де існують логістичні центри, переробні підприємства і, головне, розвинуті продовольчі ринки.

Що стосується виробничого фактору, то його врахування при аналізі дієвості домогосподарств населення є обов'язковим, оскільки кожне сімейне господарство з історичних і чисто ринкових причин має свою виробничу спеціалізацію, яка виявляється в продукуванні того асортименту продовольства, який є незмінним протягом тривалого періоду його існування, тому, в даному випадку, все це ґрунтується на природно-ресурсних можливостях тієї чи іншої території.

Роль впливу цінового фактора на домогосподарства населення взагалі важко прокоментувати, оскільки, виробляючи 75 % молока, домогосподарства через цінові бар'єри фактично створюють монопольну ренту для молокопереробних підприємств, і на цю ситуацію держава ніяк не може вплинути. З іншого боку ціни на техніку для обробітку землі є недоступними для селян, навіть незважаючи на їхні доходи від землекористування [7, с.67].

Низький рівень матеріально-технічного забезпечення слід віднести до причин стримування розвитку домогосподарств населення і їх орієнтацію на малопродуктивну ручну працю, тому, за великим рахунком, як ціновий, так і фактор матеріально-технічного забезпечення малих форм господарювання на селі слід віднести до нереалізованих заходів державної політики, яка існує, але не виконується в повній мірі.

В довершення необхідно зафіксувати існування опосередкованих чинників, що характеризують залежність домогосподарств населення від об'єктивних економічних реалій (рис. 5).

Стимулюючі чинники	Стримуючі чинники
Чинники економічного змісту	
1. Бажання підвищити виробничо-господарську діяльність 2. Розвиток ринкового середовища і попит на продовольчу продукцію 3. Бажання проживати в сільській місцевості і ефективно господарювати 4. Наявність державної підтримки	1. Наявність протиріч між формами господарювання в аграрному виробництві 2. Цінові протиріччя на продукцію матеріально-технічного забезпечення 3. Відсутність системи інноваційного забезпечення малих підприємств
Технічні чинники	
Можливість впровадження нових технологій обробітку за рахунок придбання високопродуктивної техніки	Продовження руйнації дрібноукладного напрямку розвитку сільського господарства
Технологічні чинники	
Зростання частки нових технологій з виробництва сільськогосподарської продукції та її зберігання й переробку	Старіння технологічної бази, відсутність елітного насіння, дієвої селекційної і племінної роботи

Рис. 5. Зміст чинників впливу на домогосподарства населення в умовах ринку

\*Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення результатів дослідження

Зміст вищевикладеного матеріалу настановує на проміжний висновок, що економічна система домогосподарств населення, відчуваючи тиск ринку і масштабного товарного виробництва, шукає способи адаптації до нових умов розвитку і прагне до самозбереження в напрямку самореалізації; виступає як спосіб збереження традиційного укладу життя і зменшення залежності від зовнішнього впливу. Основою самозбереження домогосподарств населення виступає висока інтенсивність ручної праці, чого не спостерігається в жодній іншій аграрній системі. Питання живучості такої форми господарської практики на селі є відкритими, оскільки існуючі економічні теорії на сьогодні не дають однозначного висновку для її підтвердження чи відхилення.

**Висновки:** Проектування методологічних напрацювань вітчизняної науки на категорію “домогосподарства населення” як форму господарювання на селі показує, що це економічне явище ґрунтується на дії економічних законів, їх прояві у стійких закономірностях, наукових принципах, методах, факторах та чинниках впливу, які сумарно складають особливий інструментарій його дослідження і визначають його методологію.

#### Список використаних джерел

1. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
2. Лопатинський Ю.М. трансформація аграрного сектора: інституціональні засади [Ю.М. Лопатинський ]. Чернівці: Рута, 2016. – 200 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010.- № 4. – С. 3-18.
4. Теорія, політика та практика сільського розвитку / (за ред. доктора економічних наук, члена кореспондента НАНУ О.М. Бородіної та доктора економічних наук члена кореспондента УААН І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К, 2010. – 384 с.
5. Губені Ю.Е. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю.Е. Губені // Економіка України. – 2007. – № 4. – С.62-70.
6. Дієсперов В.С. Сільські території як об’єкти організації економічної діяльності / Дієсперов В. С. // Економіка АПК. – 2014. – №5 – С. 56-58.
7. Калетнік Г.М. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект / Г.М. Калетнік, О.Г. Шпикуляк, Г.О. Пчелянська: монографія. – Вінниця ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – 324 с.
8. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку: монографія / А.Г. Мазур. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 160 с.
9. Малік М.Й. Підприємництво і розвиток сільських територій [Електронний ресурс] / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 97-103.
10. Онищенко О.М. Особисті селянські господарства у пореформено-му розвитку аграрного сектора / О.М. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 6. – С.57-69.
11. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: Монографія. – Одеса.: Астропринт, 2006. – 360 с.

12. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П.Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – №5. – С. 21-27.
13. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3-10.
14. Узун В. Оппортунистическое поведение наемных работников и его влияние на формы ведения сельского хозяйства / В. Узун. И. Храмов, Б. Кошелев // АПК: экономика, управление. – 2011. – № 5. – С. 38 - 43.
15. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку : монографія / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 237 с.

### Список використаних джерел у транслітерації/References

1. Liudskiy rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz (kolektyvna monohrafiia) / Za red. E.M. Libanovoi. – K.: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2007. – 367 s.
2. Lopatynskiy Yu.M. transformatsiia ahrarnoho sektora: instytutsionalni zasady [Yu.M. Lopatynskiy ]. Chernivtsi: Ruta, 2016. – 200 s.
3. Mesel-Veseliak V.Ia. Ahrarna reforma i orhanizatsiino-ekonomichni transformatsii v silskomu hospodarstvi / Mesel-Veseliak V.Ia. // Ekonomika APK. – 2010.- № 4. – S. 3-18.
4. Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku / (za red. doktora ekonomichnykh nauk, chlena korespondenta NANU O.M. Borodinoi ta doktora ekonomichnykh nauk chlena korespondenta UAAN I.V. Prokopy; NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv. – K, 2010. – 384 s.
5. Hubesh Yu.E. Rozvytok silskykh terytorii: deiaki aspekty yevropeiskoi teorii i praktyky //Ekonomika Ukrainy. – 2007. – № 4. – S.62-70.
6. Diiesperov V.S. Silski terytorii yak obiekty orhanizatsii ekonomichnoi diialnosti / Diiesperov V. S. // Ekonomika APK. – 2014. - №5 – S. 56.
7. Kaletnyk H.M. Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt / H.M. Kaletnik, O.H. Shpykuliak, H.O. Pchelianska: monohrafiia. – Vinnytsia TOV «Firma «Planer», 2012. – 324 s.
8. Mazur A.H. Rehionalna paradyhma suspilnoho rozvytku: monohrafiia / A.H. Mazur. – Vinnytsia : Knyha-Veha, 2007. – 160 s.
9. Malik M.I. Pidpriemnytstvo i rozvytok silskykh terytorii [Elektronnyi resurs] / M.I. Malik // Ekonomika APK. – 2016. - № 6. – S. 97 – 103.
10. Onyshchenko O.M. Osobysti selianski hospodarstva u poreformeno-mu rozvytku ahrarnoho sektora / Onyshchenko O.M. // Ekonomika Ukrainy, 2003. № 6. –S.57 – 69.
11. Pavlov O.I. Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia: Monohrafiia. – Odesa.: Astroprynt, 2006. – 360 s.
12. Sabluk P.T. Rozvytok silskykh terytorii – zaporuka vidrozhennia ahrarnoi Ukrainy / P.Sabluk // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2006. – №5 S. 21 – 27.
13. Iurchyshyn V.V. Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky // Ekonomika APK. – 2005. – № 3. – S. 3 – 10.
14. Uzun V. Opportunystycheskoe povedeniye naemnykh rabotnykov y eho vlyaniye na formy vedeniya selskoho khoziaistva / V. Uzun. Y. Khramtsov, B. Koshelev // APK: ekonomyka, upravleniye. – 2011. - № 5. – S. 38 – 43.

15. Prokopa I.V. Hospodarstva naselennia v suchasnomu ahrarnomu vyrobnytstvi i silskomu rozvytku : monohrafiia / I.V. Prokopa, T.V. Berkuta; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohnozuvannia. – K., 2011. – 237 c.

**ANNOTATION**  
**METHODOLOGY FOR THE RESEARCH OF THE CONTENT AND NATURE OF SMALL FORMS OF FARMING IN RURAL AREAS**

*MAZUR Anatolii ,  
Doctor of Economics, Professor,  
Head of the Department of Agricultural Management,*

*KOLESNIK Tetiana,  
Candidate of Economic Science, Associate Professor of the Administrative  
Management and Alternative Energy Sources,  
Vinnytsia National Agrarian University  
(Vinnytsia)*

*This publication is devoted to the topical issues of formation of scientific research methodology for small forms of farming in rural areas and their management by local authorities. The urgency of this problem exists because personal farms as part of households that produce food products are separated from the accounting records and tax system, they actually belong to the shadow economy. Under these conditions, study approach to assessing content and usefulness of such small entities in agriculture stumbles upon a series of organizational and economic problems, solving of which should be financed on the basis of economic theory study. This means that the formation of scientific methodology should take into account the content of the objective economic laws and their manifestations in the form of stable patterns of scientific principles, methods and factors of influence, factors characterizing features of small forms of farming in the rural economy. The summary of specified categories allows to determine research tools for studying the economic phenomena of small forms of agricultural business.*

**Key words:** small forms of management, household population, conditions, laws, regularity, scientific principles, methods, factors influence factors, research methodology.

**Fig.5.Lit.15.**

**АННОТАЦИЯ**  
**МЕТОДОЛОГИЯ ИСЛЕДОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ И СУТИ МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ**

*МАЗУР Анатолий Григорьевич,  
доктор экономических наук,  
профессор, заведующий кафедрой аграрного менеджмента,*

*КОЛЕСНИК Татьяна Васильевна,  
кандидат экономических наук, доцент кафедры административного  
менеджмента и альтернативных источников энергии,  
Винницкий национальный аграрный университет  
(г. Винница)*

*Даная публикация посвящена актуальным вопросам формирования научной методологии исследования малых форм хозяйственной деятельности в сельской местности и управления ими со стороны местных органов власти. Актуальность*

*этого вопроса состоит в том, что единоличные крестьянские хозяйства в составе домохозяйств, которые производят продовольственную продукцию, существуют обособлено, без статистического учёта и налогообложения. Фактически эти формы хозяйствования относятся к теневой экономике. В таких условиях обоснование подходов к оценке содержится в функционировании подобных малых формирований в АПК, которые содержат ряд организационно-экономических проблем, решение которых нужно осуществлять на основе существующей экономической теории. Это значит, что формирование научной методологии должно учитывать содержание действия объективных экономических законов, их проявление в форме закономерностей, научных принципов, методов и факторов влияния на особенности сельской хозяйственной практики. Суммарная результативность задекларированных экономических категорий позволяет сформировать инструментарий исследования экономических явлений в сельской местности.*

**Ключевые слова:** малые формы хозяйствования, домохозяйства населения, запасы, закономерности, методы, факторы влияния, методология исследования.

**Рис. 5.Лит.15.**

### Інформація про авторів

**МАЗУР Анатолій Григорович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (2108, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

**КОЛЕСНИК Тетяна Василівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (2108, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

**MAZUR Anatolii** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Agrarian Management Department, Vinnytsia National Agrarian University (2108, Vinnytsia, 3, Soniachna str., e-mail : [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

**KOLESNIK Tetiana** – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University (2108, Vinnytsia, 3, Soniachna str., e-mail: [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

**МАЗУР Анатолій Григорьевич** – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет ( 2108, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

**КОЛЕСНИК Татьяна Васильевна** – кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет ( 2108, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: [agment@vsau.vin.ua](mailto:agment@vsau.vin.ua)).

